

Zo Slovníka diel slovenskej literatúry 20. storočia (ukážky)

DIVNÝ JANKO – Básnická skladba Jána Poničana (1902 – 1978), vydaná 1941.

Poéma Jána Poničana predstavuje jeden z vrcholov dobovej básnickej produkcie a v kontexte autorovej tvorby býva hodnotená ako umelecky najhodnotnejšie dielo. Prvýkrát bola uverejnená už roku 1940 v časopise *Elán*, v rozpätí rokov 1941 – 1945 vyšla v štyroch knižných vydaniach, čo zodpovedá jej aktuálnosti v rámci dobovej spoločensko-kultúrnej situácie. Popri autorovi *Divného Janka* sa na revolučný básnický i spoločenský symbol Janka Kráľa odvolávajú v tomto období aj členovia nadrealistickej skupiny alebo L. Novomeský.

Skladba *Divný Janko* v rovine estetickej, poetologickej a ideologickej nanovo definuje východiskové pozície Poničanovej poézie zo začiatku rokov dvadsiatych. Revolučné gesto, ktoré bolo v autorovej ranej tvorbe budované na báze modernistických a avantgardných poetík, sa v *Divnom Jankovi* vracia oblúkom späť až k samotnej pôvodnej inšpirácii v romantizme. Paradoxne tak uzatvára sociálnu aj intímnu líniu Poničanovej poézie v stroskotaní spoločenskej revolúcie aj individuálnej revolty, v defetizme reality dneška, ktorá je výrazom zlyhania utópií a ilúzií včerajška. Motivácie a okolnosti vzniku poémy *Divný Janko* sú spoločenské i osobné: snúbi sa v nich skepsa spoločensko-historická so skepsou intímno-psychologickou.

Poničanovo najznámejšie básnické dielo býva konvenčne reflektované ako výraz protifašistického odporu, výzva k sebauvedomeniu národa v dobe krízy, prejav národnooslobodzovacieho hnutia, ktoré vyvrcholilo Slovenským národným povstaním. Nereprezentuje však iba výzvu k revolučnému boju, ale predovšetkým históriu zlyhania tohto boja, pesimistické resumé revolučnej prehry a politickej nezrelosti národa, tragickú správu o nepreniknuteľnosti sveta ideálu a sveta skutočnosti, diagnózu večného konfliktu individuality a kolektívu. Poničanova skladba rozpráva v inotajoch aktuálne dobovo-historické skutočnosti a zároveň ich komentuje z pozícií dejinného a existenciálneho pesimizmu.

Fabula skladby je realizovaná cez epizodické výseky zo života Janka Kráľa a revolučných udalostí rokov 1848 – 1849. Trinásť spevov cyklu predstavuje relatívne samostatné epizodické bloky, ktorých atmosféru a náladu predznamenávajú rôzne typy strofy, verša a melódie. Inovácia žánru je realizovaná reformou kompozície: z hľadiska výstavby má skladba experimentálny ráz, transformuje a modifikuje veršovú štruktúru, pričom výsledný pomerne komplikovaný tvar kombinuje revolučno-futuristický verš s folklórno-štúrovským veršom. Dominantnou tendenciou je však návrat k ľudovosti a folklorizmu. V *Divnom Jankovi* sa Poničan vracia k tradícii: výraznú úlohu tu plní piesňová melodicnosť, výrazové prostriedky ľudovej slovesnosti, romanticko-folklórny motivický inventár, symbolický aparát revolučno-romantickej poézie. Samotná „jankokráľovská“ legenda v mnohom odkazuje na ďalšie rezíduá národnej kultúrnej pamäti, predovšetkým na

jánošíkovskú tradíciu (konflikt ľud vs. páni, revolučná vzburá, ideál ľudskej slobody a sociálnej spravodlivosti, väznenie a tragický koniec). Žánrové vymedzenie skladby sa pohybuje na pomedzí romanticko-štúrovskej interpretácie ľudovej balady a revolučnej interpretácie balady sociálnej. Znamená to, že popri uplatnení žánrových prvkov tradičnej balady (symbolickosť a náznakovosť sujetu, rozorvanosť hrdinu, tragické životné pocity a konflikty s vonkajším svetom a pod.) je základný konflikt transformovaný do roviny spoločensko-sociálnej alebo spoločensko-národnej.

Epické udalosti skladby môžeme čítať i v alegorickom pláne dobovej „revolučno-proletárskej“ skúsenosti: spoločensko-politické posolstvo skladby tematizujúcej revolučné roky 1848 – 1849 tak funguje nielen v rovine *aktualizácie historického*, ale tiež v rovine *historizácie aktuálneho* (tu je Poničanova skladba výrazom autorovej spoločensko-politickej skepsy, ktorá sa obracia nie optimisticky „vpred“ – smerom k vízii boja za národnú slobodu, ale pesimisticky „vzad“ – smerom k skúsenosti s bojom za sociálnu spravodlivosť). Posolstvom poémy potom nie je iba burcujúca výzva, ale tiež defetizmus („*K nebesiam viala fantázia, / citový cyklón vládol mnou, / väzením lámala sa šija / pre voľnosť, šťastie národov. / Na konci prišli byrokrati.*“) a rezignácia („*Úlomky citov, radšej zhorte, / než by ste žili mrzácky, / na čo vás nevedomej horde, / nechápe vaše otázky.*“). Konflikt medzi individuom a spoločnosťou sa prehľbuje, jeho definitívou je totálna osamelosť, nepochopenie, izolovanosť a zúfalstvo. Záverom skladby sa presúva ťažisko výpovede od spoločensko-politickej skepsy k skepse psychologicko-existenciálnej, pričom posledné verše poémy („*A zmizol, aby v kmite bleskov / znova sa z hrobu vyšvihol / a kráčaľ, kráčaľ strmou cestou / víchricou bičovaných hôľ. / Plesk hromu, spustili sa slzy. / Čože to volá odo bráľ? / On kráča, nič ho nezadrží. / Ozvena zvoní: „Janko Kráľ!“*“) na jednej strane kulminujú tragický údel baladického hrdinu, na strane druhej akcentujú nezmierniteľnosť a nesmrteľnosť jeho cesty.

V dobovom spoločensko-historickom kontexte presahuje *Divný Janko* umelecko-estetické rámce literatúry a prostredníctvom revolučnej alegórie zdôrazňuje ideu slobody a spravodlivosti. Tlmočí však tiež dezilúzie porevolučnej skutočnosti, ktoré sa stali zákonným výsledkom predrevolučných ilúzií. V tomto zmysle je Poničanova skladba stále aktuálna, a to najmä tam, kde potvrdzuje ono známe, že každá revolúcia je neúspešná.

VYDANIA

Divný Janko. Bratislava, 1941; 1942; 1943; 1945; 1949; 1954 (In: *Básne*); 1957; 1961; 1970 (In: *Boje a láska*); 1979; 1982 (In: *Hľadám človeka*).

LITERATÚRA

BREZINA, Ján: *Básnik Ján Poničan*. Bratislava, 1988.

CHORVÁTH, Michal: *Literárne dielo Jána Poničana*. Bratislava, 1972.

CHORVÁTH, Michal: Poničan v Komornej knižnici Elánu. In: *Cestami literatúry*. Bratislava, 1979, s. 322 – 323.

ŠTEVČEK, Ján: Dramatická línia Poničanovho Divného Janka. In: *Ján Poničan 1902 – 1977*. Zborník. Martin, 1977.

Michal Habaj